

Алла Миколаївна ІВАНОВСЬКА,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права,
ivanovskaya07@mail.ru

УДК 342.565.2 (477)

ДО ПИТАННЯ ПРО МІСЦЕ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Досліджується правова природа Конституційного Суду України. Проаналізовано його основні функції та досліджено його місце в системі органів державної влади, виходячи з функціонального призначення Конституційного Суду як органу конституційного контролю. Виявлено основні відмінності Конституційного Суду України від судів загальної юрисдикції, зокрема з точки зору правових основ організації та діяльності, відмінностей їх формування та складу, предметної компетенції, юридичної природи актів органу конституційного контролю та судів загальної юрисдикції. На основі проведеного дослідження обґрунтовано необхідність відмежування Конституційного Суду України від органів судової влади і визначення його як органу, який повинен мати спеціальне призначення в державі, а саме — бути гарантом забезпечення верховенства права, конституційних прав та свобод людини і громадянина, арбітром у конфліктах між гілками влади, забезпечувати верховенство Конституції, стабільний розвиток суспільства та держави.

Ключові слова: конституційний контроль, судова влада, Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції, розмежування повноважень.

Реформування політичної системи України і перехід до принципово нової практики суспільних відносин передбачає створення демократичних механізмів захисту прав і свобод громадян, реалізації принципу поділу влади, встановлення конституційного правопорядку, передбачає необхідність чіткого контролю за дотриманням Конституції всіма суб'єктами конституційно-правових відносин і, зокрема, органами державної влади. Такий контроль покликаний здійснювати орган спеціалізованого конституційного контролю — Конституційний Суд України, який є ключовим елементом механізму захисту і зміцнення конституційних основ державності.

Нині прихильність сучасних демократичних країн ідеї правової держави, поділу влади і верховенства конституції передбачає виключну значущість конституційного контролю як інструменту захисту прав і свобод особи та конституційної законності. Значення конституційного контролю на сучасному етапі важко недооцінити, перш за все, тому що він стоїть на сторожі основного

закону держави — Конституції. За час своєї діяльності Конституційний Суд зарекомендував себе як необхідний в умовах нашої країни інститут захисту конституційного устрою, верховенства і прямої дії Конституції України, цілісності та єдності держави.

Однак практика діяльності Конституційного Суду України в умовах відсутності попереднього досвіду функціонування інституту конституційного контролю, недосконалість нормативно-правового регулювання діяльності Суду, недостатня повага, а іноді навіть відкрите ігнорування рішень Конституційного Суду органами державної влади та їх посадовими та низка інших негативних викликає необхідність всебічного теоретичного осмислення та визначення перспектив удосконалення державно-правової практики організації та функціонування органу конституційного контролю в Україні.

Проблемні питання правового регулювання правового статусу Конституційного Суду України неодноразово були предметом висвітлення в юридичній літературі. Зокрема це питання досліджували В. Вознюк, В. Годованець, М. Гультай, В. Кампо, М. Костицький, М. Савенко, А. Селіванов, М. Селівон, В. Скомороха, В. Тацій, М. Тесленко, В. Тихий, П. Ткачук, Л. Чубар, В. Шаповал, Ю. Шемчушенко. Незважаючи на наявність теоретичних досліджень окремих аспектів правового статусу Конституційного Суду України, питання його місця в системі органів державної влади є надзвичайно актуальним і потребує подальшого теоретичного обґрунтування з урахуванням сучасних тенденцій становлення конституціоналізму в нашій державі.

Утворення Конституційного Суду України стало знаковою подією, рішучим кроком на шляху до визнаних світовою цивілізацією виправданих форм розвитку сучасного конституціоналізму, забезпечення у правовому житті нашої країни верховенства Конституції, послідовної і найповнішої реалізації її демократичних засад. Цьому сприяло те, що конституційний контроль в Україні здебільшого прийняв основні принципи організації і функціонування державних органів, характерні для багатьох західноєвропейських країн. На сьогодні у механізмі державної влади в Україні Конституційному Судові належить першість у забезпеченні верховенства Основного закону, конституційного ладу, основних прав і свобод. Цей орган виступає конституційним органом влади спеціальної компетенції, функції якого мають самостійний характер і займають важливе місце серед інструментів механізму стримувань і противаг [1].

Самостійність і правова незалежність Конституційного Суду в механізмі державної влади, його непідзвітність іншим органам, включаючи парламент, не означає, що інші гілки влади взагалі позбавлені можливості впливу на Конституційний Суд. Щоправда, ці можливості певною мірою обмежені, але це не применшує їх значення. Парламент може впливати на Конституційний Суд допомогою визначення його компетенції, встановлення порядку формування Конституційного Суду, визначення його персонального складу. У формуванні складу Суду істотну роль відіграє і Президент, і судова влада.

Слід зазначити, що за період становлення Конституційного Суду України за новим Законом України “Про Конституційний Суд України” 1996 року його повноваження, які визначені в аналогічному Законі 1992 року, дещо змінились. Зокрема новий Закон обмежив розгляд актів Президента і Кабінету Міністрів України лише на відповідність Конституції України, а не Конституції і законам, як це було передбачено раніше. Справи, пов’язані зі спорами про компетенцію,

були трансформовані у справи про перевірку конституційності відповідних законів. Конституційний Суд України був наділений правом давати висновки про відповідність Конституції України не лише міжнародних договорів і угод, представлених на ратифікацію, але і діючих міжнародних договорів [2, с. 30].

Із конституційним і законодавчим закріпленням спеціалізованого органу конституційного контролю — Конституційного Суду України — виникає питання про його співвідношення з органами судової влади. Незаперечним є той факт, що Конституційний Суд України має багато спільного із судовою владою. Закріплені у ст. 149 Конституції України загальний принцип незалежності суддів, гарантії цієї незалежності поширюються також і на суддів Конституційного Суду України. Частина 5 ст. 126 Конституції України передбачає підстави звільнення з посади, а ч. 2 ст. 127 Основного закону України визначає вимоги щодо несумісності займаної посади.

Законом “Про Конституційний Суд України” закріплено принцип незалежності, гласності, повного і всебічного розгляду справ, колегіальності, чим також керуються суди. У Конституційному Суді України діє принцип змагальності та рівноправності сторін, встановлений ст. 129 Конституції. Слід зазначити, що принцип законності, яким керуються всі суди, є обов’язковим і для Конституційного Суду України як принцип конституційної законності. Рішення Конституційного Суду, як і судів загальної юрисдикції, є загальнообов’язковими. У той же час, на відміну від рішень загальних судів, рішення Конституційного Суду є остаточними й оскарженню не підлягають. Крім того, відповідно до ст. 4 Закону діяльність Конституційного Суду ґрунтується також на принципах верховенства права та обґрунтованості прийнятих ним рішень. Тобто поряд із принципами, властивими діяльності всіх органів судової влади в Україні, чинне законодавство визначає як обов’язкові для Конституційного Суду України, такі і такі, відповідно до яких діють глава держави, органи законодавчої і виконавчої влади.

Однак, не дивлячись на багато спільних рис, Конституційний Суд має чимало особливостей, зумовлених правовою природою цього органу.

Перш за все необхідно звернути увагу на співвідношення функцій судів загальної юрисдикції та Конституційного Суду України. Функції судів загальної юрисдикції розглядаються як напрями, види і форми діяльності з вирішення правових конфліктів, спорів у сфері цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства, що здійснюється виключно судами на підставах, у межах та порядку, передбачених Конституцією і законами України [3, с. 41]. Щодо поняття функцій Конституційного Суду України, їх видів і ознак серед науковців немає єдиної точки зору, попри значну кількість досліджень з цієї проблематики.

Що стосується вітчизняної юридичної науки, то наукові дослідження поняття та видів функцій органів конституційного контролю почали активно проводитись після проголошення незалежності України і створення Конституційного Суду. Зокрема, на думку М. В. Тесленко, функції Конституційного Суду України — це основні напрямки діяльності Суду з виконання ним завдань, передбачених Конституцією України і Законом України “Про Конституційний Суд України”, які забезпечують стабільність конституційного устрою України шляхом вирішення конституційних спорів у межах правопорядку, який склався в Україні [4, с. 95]. М. Д. Савенко визначає функції Конституційного Суду України як основні напрями, предмет і зміст

його діяльності, спрямовані на реалізацію компетенції та виконання поставлених перед ним завдань, основним із яких є забезпечення верховенства права та конституційної законності. Серед таких функцій він виділяє конституційне правосуддя, конституційний контроль, офіційне тлумачення і правову охорону Конституції України, арбітражну та правозахисну функції [5, с. 3, 6–7]. В. Я. Тацій, Ю. М. Грошевий, О. В. Городецький, В. М. Шаповал до основних функцій Конституційного Суду України відносять вирішення питань про відповідність законів, інших правових актів Конституції та офіційне тлумачення Конституції і законів України [6, с. 561; 7, с. 265; 8, с. 52]. Л. П. Чубар основними функціями Конституційного Суду України вважає охорону Конституції та прав людини [9, с. 22].

Окрім законодавчої, виконавчої діяльності та правосуддя, кожному органу державної влади тією чи іншою мірою притаманна контрольна діяльність. Разом з тим для утвердження демократичної правової держави, забезпечення стабільності конституційного ладу важливе значення має контроль за дотриманням принципу поділу влади. Щоб жодна з її гілок не могла узурпувати повноваження іншої, потрібен незалежний арбітр, який був би наділений виключною компетенцією зі здійснення контролю і не підпорядковувався ніяким іншим органам [10, с. 32]. Таким конституційним органом і є Конституційний Суд, якому надано право у встановленій Конституцією і законом формі здійснювати контроль та усувати конфронтацію між різними гілками влади, сприяти посиленню захисту прав і свобод людини, належному тлумаченню Основного закону [11, с. 69]. Цю функцію частково здійснює шляхом перевірки на відповідність Конституції, законів та інших нормативно-правових актів, якими встановлюються повноваження зазначених органів, а частково — шляхом тлумачення Конституції та законів України. Але наявні повноваження Конституційного Суду щодо розв'язання компетенційних спорів є недостатніми повноцінного конституційного контролю в цій сфері, у тому числі для вирішення спорів щодо визначених Конституцією України меж у здійсненні влади як між конституційними органами державної влади, так і органами місцевого самоврядування [12, с. 30].

Відповідно до ч. 1 ст. 147 Конституції України Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні [13]. Це означає, що він наділений особливою функцією — *функцією конституційного контролю*.

На нашу думку, функція конституційного контролю займає провідне місце серед функцій Конституційного Суду. Така функція пронизує всі напрямки діяльності Суду, визначає особливий правовий статус Конституційного Суду України в системі органів державної влади, притаманну йому якість головного органу, який здійснює конституційний контроль в Україні, передбачає обов'язковість його рішень для всіх суб'єктів конституційно-правових відносин. Рішення Конституційного Суду України є превентивним для всіх органів державної влади, не може підлягати сумніву або ігноруванню в процесі реалізації конституційних норм і не підлягає ніякому попередньому або наступному затвердженню будь-яким державним органом або посадовою особою [14, с. 56].

На важливість і багатоаспектність цієї функції вказують і російські вчені-конституціоналісти. Так, І. П. Ільїнський та Б. В. Щетинін називають конституційний контроль основною функцією конституційних судів і виділяють такі її підвиди: забезпечення точного й неухильного дотримання Конституції в діяльності державних органів, виявлення та усунення правових норм, що

суперечать Конституції, запобігання прийняттю неконституційних актів, а у федеративній державі — також забезпечення відповідності конституційних актів суб'єктів федерації федеральній Конституції; вирішення спорів щодо компетенції між державними органами [15, с. 40–41]. На думку Ж. В. Нечаєвої, контрольна діяльність, здійснювана органами конституційного правосуддя, пронизує своїм організуючим впливом правотворчість і правозастосування, а рішення Конституційного Суду виступають як специфічний “генетичний фактор” соціальних та правових змін [16, с. 2]. У цілому конституційний контроль як основна функція Конституційного Суду є важливим елементом механізму захисту та забезпечення реалізації Конституції, вищої юридичної сили і прямої дії конституційних норм, встановленого нею державного і суспільного ладу, прав та свобод людини і громадянина.

Відповідно до ч. 2 ст. 147 Конституції України Конституційний Суд України здійснює *офіційне тлумачення* Конституції і законів України. Це говорить про його виключну прерогативу у цій сфері. Жоден інший орган державної влади не вправі присвоювати собі цю функцію. Це не означає, що тлумачення не може здійснюватися в актах, які видаються іншими органами державної влади в рамках своєї компетенції. Але акти офіційного тлумачення, які оформляються у вигляді рішень і висновків Конституційного Суду України, є обов'язковими до виконання для всіх суб'єктів права [17]. Це відрізняє Конституційний Суд від інших судів загальної юрисдикції, органів державної влади, оскільки в цьому розумінні він є захисником довгострокових конституційних цінностей як гарант Конституції України, на основі яких вивіряються рішення законодавчої і виконавчої влади, що забезпечує його інтеграцію у державному механізмі.

Конституційний Суд України, виходячи зі свого основного завдання (ст. 2 Закону), яким є гарантування верховенства Конституції України як Основного закону держави на всій території України, повинен спрямовувати свою діяльність на об'єднання зусиль усіх органів державної влади в Україні з метою їх охорони Конституції, її основних засад. Органи держави у своїй діяльності повинні керуватись єдиною основою — волею народу. Саме ця воля зобов'язує державу в особі її органів діяти в єдиному руслі по принципових питаннях державної політики. У цьому полягає *інтеграційна функція* Конституційного Суду України.

Здійснюючи державну владу в особливій формі, Конституційний Суд України виконує, насамперед, *охоронну функцію*. Своїми рішеннями він обмежує державу, здійснюючи тим самим конституційний контроль за діяльністю органів державної влади. У цьому випадку він виступає як арбітр, миротворець, в ролі “третейського судді”, що тягне юридичні наслідки, які є обов'язковими для всіх учасників конституційного спору, і, у свою чергу, координує дії органів державної влади зі здійснення своїх повноважень в рамках компетенції, наділеної Конституцією України. Це означає, що органи державної влади не вправі виходити за межі своїх повноважень, визначених Основним законом України, тобто їх дії повинні узгоджуватись з наділеними функціями і не суперечити юридичній природі, завданням і призначенню у державі [18, с. 19]. У випадку недотримання цих умов Суд може визнати неконституційним той чи інший закон, правовий акт, позбавивши його тим самим юридичної сили. Розмежування повноважень відбувається шляхом розподілу сфер компетенції, предметів відання, що передбачено самою Конституцією України. А Конституційний Суд за

допомогою конституційного контролю координує таку діяльність. У цьому полягає *координаційна функція* Конституційного Суду.

Конституційний Суд України здійснює також *правотворчу функцію*, яка обґрунтовується його особливим статусом як єдиного органу конституційного контролю в Україні, уповноваженого Конституцією виносити рішення загальнообов'язкового характеру. У сучасній конституційній державі Конституційний Суд виступає, насамперед, охоронцем Основного закону — Конституції, забезпечуючи її стійкість і сталість, але, застосовуючи право, він стає і творцем нового права [19, с. 52]. Адже Конституція, будучи прийнятою, починає жити самостійним життям, її загальні положення при незмінності конституційного тексту розкриваються більш повно і багатогранно при зіткненні зі суспільними реаліями та чинним правом. Оцінка конституційності акта завжди дається в контексті тлумачення Конституції, інтерпретації, конкретизації її принципів і норм, визначення їх суті, що знаходить вираження у правових позиціях [20, с. 78].

Здійснюючи тлумачення Конституції, виявляючи конституційність правового акта, Конституційний Суд України формулює правові позиції, які одержують закріплення як у мотивувальній, так і в резолютивній частинах рішення і в рівній мірі, виходячи із загальнообов'язкового характеру рішень Суду, є превентивними для всіх органів держави, посадових і службових осіб, а не лише для конкретного випадку, який був предметом розгляду в Конституційному Суді України. Тому правові позиції Конституційного Суду України мають таку ж юридичну силу, як і самі рішення Суду. Така загальнообов'язковість є однією з вимог конституційної законності. Тому вважаємо за можливе розглядати правові позиції як інституціональний засіб вираження правотворчої функції конституційного контролю.

Вирішуючи справи про конституційність норм поточного законодавства, в низці випадків Конституційний Суд України дає таку обов'язкову для правозастосовця концептуальну установку, яка володіє усіма притаманними правовому принципу властивостями і проявами. Рішення Суду мають нормативний характер, здатні породжувати певні правові наслідки і спрямовані на регулювання певних суспільних відносин. Визначаючи ознак нормативної природи рішень органів конституційного контролю, Ж. І. Овсепян зазначає, що сам факт відміни законодавчого або управлінського документа, що здійснюється органами конституційного контролю, — це акт нормативного рівня, який стоїть вище відмінюваного закону (постанови), яку б юридичну силу він не мав [21, с. 119]. Слід погодитись з позицією А. О. Селіванова, який зазначає, що юридична сила рішень та висновків Конституційного Суду України перевищує юридичну силу будь-якого закону, і, таким чином, вони набувають практично юридичної сили самої Конституції, яку не можна застосовувати без урахування правових позицій Конституційного Суду, а тим більше всупереч цим рішенням [22, с. 27].

Таким чином, Конституційний Суд України здійснює правотворчу функцію. Рішення Конституційного Суду містять норми права, мають формально-визначений характер виразу і закріплення, є самодостатніми, регулюють суспільні відносини, є остаточними, обов'язковими на всій території України. Дослідження особливостей актів Конституційного Суду України свідчить про їх вищу юридичну силу, оскільки вона не може бути переможена повторним прийняттям акта, визнаного Судом неконституційним, жоден орган держави не вправі приймати

правові акти, що суперечать рішенням Конституційного Суду України. У цьому єдиний орган конституційного контролю в Україні виступає як “негативний” законодавець. Разом з тим рішення Суду про офіційне тлумачення, будучи частиною Конституції, є обов’язковими для всіх суб’єктів правозастосування. На їх основі вивіряються всі інші рішення, що приймаються органами держави. Вони здійснюють певний вплив на формування конституційно-правової доктрини, виступаючи в цьому випадку “позитивним” законодавцем [23, с. 30].

На особливу увагу заслуговує *політична функція* Конституційного Суду України, на якій слід зупинитись більш детально.

Політичний аспект Конституційного Суду України заслуговує на особливу увагу, оскільки Конституційний Суд України є важливим елементом політичної системи, який повинен сприяти розвитку політичних процесів у рамках, встановлених Конституцією, та забезпечувати політичну стабільність у суспільстві. Конституційний Суд України щодо інших вищих владних структур виконує стримувальну й обмежувальну функції, забезпечуючи функціонування механізму влади у визначених рамках конституційних відносин поділу, рівноваги і взаємодії. Це означає, що Конституційний Суд, здійснюючи контроль над актами вищих органів державної влади, сам не може підлягати контролю з боку останніх. Навпаки, його завданням є введення державної політики в рамки, визначені Конституцією. Дилема політики і права в діяльності Конституційного Суду України повинна розв’язуватись у той спосіб, що Суд прийматиме позаполітичні рішення, рішення, які не переступатимуть межу права [24, с. 7].

Конституційний Суд, застосовуючи ті чи інші конституційні норми у різні моменти політичного життя, здійснює опосередкований вплив на політичні відносини, виступаючи одночасно не як учасник політичного процесу, а як захисник Конституції і права в цілому [4, с. 96]. Тому рішення органу конституційного контролю, які мають політичні аспекти, насамперед, повинні бути обґрунтованими із правових позицій, забезпечуючи верховенство права, а не політичну доцільність [25, с. 113].

Політичне положення, юридичний статус і суспільне сприйняття інституту конституційного контролю в Україні залежатимуть, насамперед, від його максимального віддалення й відокремлення від прямого політичного процесу [26, с. 29]. Адже політично залежний Конституційний Суд України автоматично стає неспроможним виконувати передбачені Конституцією повноваження перетворюється з неупередженого арбітра на прихильника тієї чи іншої сторони в політичному протистоянні. Щоб досягти позаполітичного статусу, Конституційний Суд України повинен відмовитись від тлумачення політичних питань, які не відображені у правових нормах [27, с. 67].

Багато рішень Конституційного Суду України, прийнятих ним за час своєї діяльності, містять політичний підтекст. Наприклад, рішення Конституційного Суду України про неконституційність смертної кари від 29 грудня 1999 р. [28], будучи важливим юридичним документом, має також велике політичне значення та вплив, оскільки ґрунтується на природно-ліберальних підходах щодо невідчужуваності права людини на життя. Величезне політичне значення мають й інші рішення Конституційного Суду України, зокрема рішення у справі про застосування української мови [29], рішення у справі щодо строків перебування на посту Президента України [30]. До таких рішень Суду належить і рішення по справі про вибори народних депутатів України від 23 лютого 1998 р. № 1–рп/98, у якому в мотивувальній частині Суд зазначив, що питання

чотиривідсоткового бар'єра, які мають подолати політичні партії та виборчі блоки для отримання мандатів у загальному багатомандатному виборчому окрузі, "є питанням політичної доцільності", яке має вирішуватися Верховною Радою України [31, с. 135]. Політичний підтекст містила значна кількість рішень Конституційного Суду, які стосувались розподілу компетенції між окремими гілками влади.

Конституційний Суд не може відсторонитись від проблем політики, оскільки політика закладена в самій Конституції. Він не може також бути посередником у випадку виникнення правових і політичних конфліктів, оскільки основним його завданням є захист конституційного устрою країни. Рішення Конституційного Суду повинні мати правове обґрунтування, забезпечуючи верховенство права, а не політичну доцільність. Хоча треба відверто сказати, що жоден конституційний суд не застрахований від недостатньо виважених рішень, і причини цього можуть бути різні. Але головним фактором об'єктивності рішень Суду є все-таки реальна незалежність судді [32, с. 279].

Окрім відмінностей у функціональному призначенні, Конституційний Суд України володіє ще низкою особливостей, як відрізняють його від судів загальної юрисдикції і визначають його особливе місце в системі органів державної влади. Зокрема це *особлива система законодавства, яке регулює діяльність Конституційного Суду*. Конституція України закріплює правовий статус і повноваження Конституційного Суду України у спеціальному розд. XII "Конституційний Суд України" окремо від розділу восьмого "Правосуддя", що свідчить про особливий конституційно-правовий статус органу конституційного контролю в порівнянні із загальними судами. Крім того, поточне законодавство, що регулює діяльність Конституційного Суду та судів загальної юрисдикції, теж є різним.

Стаття 147 Основного закону визначає правовий статус Конституційного Суду, ст. 148 встановлює склад Суду, порядок призначення суддів, вимоги до них, ст. 149 — гарантії незалежності суддів. Статті 150, 151 встановлюють перелік органів і осіб, які володіють правом звернення до Конституційного Суду України, а також його повноваження. Стаття 152 констатує юридичну силу і правові наслідки рішень Конституційного Суду України. А відповідно до ст. 153 відповідні положення норм Конституції України конкретизуються в Законі України "Про Конституційний Суд України" від 16 жовтня 1996 р. [17] і в Регламенті Конституційного Суду України від 5 березня 1997 р. [34].

Діяльність судів загальної юрисдикції відповідно до ст. 4 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" визначаються Конституцією України, цим Законом та іншими законами України [34].

Що стосується Закону України "Про судоустрій і статус суддів", то цей нормативний акт визначає правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, визначає статус суддів, народних засідателів, присяжних, систему та порядок здійснення суддівського самоврядування і визначає порядок забезпечення діяльності судів та регулює інші питання судоустрою і статусу суддів [35, с. 593]. Окрім того, в залежності від спеціалізації розглядуваних справ, суди загальної юрисдикції керуються відповідними процесуальними кодексами, тоді як процедура здійснення провадження у Конституційному Суді регламентується лише Регламентом Конституційного Суду України.

Існують *відмінності у способах формування і складі Конституційного Суду і судів загальної юрисдикції*. Відповідно до ст. 19 Закону України "Про

судоустрій і статус суддів” суди загальної юрисдикції утворюються, у тому числі шляхом реорганізації, та ліквідовуються Президентом України на підставі пропозиції Державної судової адміністрації України [34].

Що стосується органу конституційного контролю, то в Україні запроваджена досить демократична процедура формування Конституційного Суду. Рівне право призначати суддів мають однаковою мірою три суб’єкти державно-правових відносин — парламент, Президент України, з’їзд суддів. Відповідно до ст. 148 Конституції України і ст. 5 Закону України “Про Конституційний Суд України” Суд складається з вісімнадцяти суддів: шість з них призначає Президент України, шість — Верховна Рада України і шість — з’їзд суддів України. Суддя Конституційного Суду України призначається терміном на дев’ять років без права бути призначеним повторно (ст. 9 Закону).

Відповідно до ст. 6 Закону Президент України проводить консультації з Прем’єр-міністром України і міністром юстиції України по кандидатурах на посади суддів Конституційного Суду України. Призначеною на цю посаду вважається особа, про призначення якої видано Указ Президента України, скріплений підписами Прем’єр-міністра України і міністра юстиції України [17].

Верховна Рада України призначає суддів Конституційного Суду України таємним голосуванням шляхом подачі бюлетенів. Пропозиції по кандидатурах вносить Голова Верховної Ради України, також такі пропозиції можуть вносити не менше однієї четвертої народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради. Призначеними вважаються кандидатури, які набрали найбільшу кількість голосів, але більше половини голосів від конституційного складу Верховної Ради України. Про призначення суддів Конституційного Суду України Головою Верховної Ради підписуються відповідні постанови (ст. 7 Закону).

Призначення суддів Конституційного Суду України з’їздом суддів України є більш складною процедурою, оскільки здійснюється шляхом подачі кандидатур учасниками з’їзду для відкритого голосування. Кандидатури, які одержали найбільшу кількість голосів учасників з’їзду, вважаються призначеними на посаду судді Конституційного Суду України. У випадку припинення повноважень судді Конституційного Суду України, Президент України і Верховна Рада України проводять нове призначення на цю посаду в місячний термін, а з’їзд суддів України — у трьохмісячний.

Існують *відмінності й у процесуальних формах здійснення повноважень*. Діяльність Конституційного Суду України щодо здійснення спеціалізованого конституційного контролю й офіційного тлумачення Конституції і законів передбачає наявність спеціальної процедури розгляду відповідних справ. Існує певна схожість провадження в Конституційному Суді України з іншими видами судового провадження. Однак конституційне провадження має багато особливостей, які зумовлені природою судового конституційного контролю, зокрема, щодо предмета розгляду, мети провадження, кола суб’єктів звернення до Конституційного Суду, кола учасників провадження, процедури розгляду справ. Окрім того, законодавство передбачає як загальний порядок провадження в справах у Конституційному Суді України, так і особливості конституційного провадження щодо розгляду окремих категорій справ.

Важливим аспектом визначення відмінностей між конституційним Судом і судами загальної юрисдикції є їх *компетенція*. Конституційний Суд України є елементом правової держави, який забезпечує конституційний контроль над правовими актами органів публічної влади. За європейською моделлю

конституційного контролю, яка запроваджена в Україні, саме конституційні суди володіють виключними повноваженнями вирішувати питання про конституційність правових актів інших органів влади. На відміну від американської моделі конституційного контролю, в Україні до предмета відання судів загальної юрисдикції не належить вирішення питань конституційності правових актів, а лише законності [36, с. 103].

Тобто суди загальної юрисдикції вирішують цивільні, кримінальні, адміністративні і господарські справи, а Конституційний Суд вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і здійснює офіційне тлумачення Конституції і законів України. До компетенції Конституційного Суду не належить вирішення питань щодо *законності* актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування. Ці питання віднесені до компетенції судів загальної юрисдикції.

Конституційний Суд у своїй діяльності насамперед покликаний забезпечити єдність розуміння правових норм, її метою є однозначне і правильне розуміння та застосування положень Конституції і законів на всій території України, на підставі чого й ухвалює свої рішення. Юрисдикційна діяльність Конституційного Суду обмежена рамками конституційно-правового спору, де немає питання конституційного характеру. Такий правовий спір належить до компетенції судів загальної юрисдикції [37, с. 50].

Однак Конституційний Суд України і суди загальної юрисдикції взаємодіють між собою при здійсненні повноважень. Так, приймаючи рішення, Конституційний Суд враховує зміст, який надається акту, що є предметом розгляду, а також практику правозастосування судів загальної юрисдикції. При цьому він не може втручатися в судочинство, яке здійснюється судами, але може витребувати необхідні документи, матеріали, інформацію від інших судів на підставі ст. 19 Закону України “Про Конституційний Суд України”. З іншого боку, такий процесуальний зв’язок можливий з ініціативи суду загальної юрисдикції шляхом звернення до Верховного Суду України для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта, якщо в процесі загального судочинства буде виявлено спірні питання щодо конституційності норми закону, яка застосовується судом при вирішенні справи по суті (ст. 83 Закону “Про Конституційний Суд України”).

В аспекті відносин Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції важливе значення має і те, що суди загальної юрисдикції у своїй діяльності повинні керуватися, крім Конституції і законів України, також актами офіційного тлумачення Конституційного Суду, які є загальнообов’язковими. Таким чином, не дивлячись на різну правову природу, Конституційний Суд України і суди загальної юрисдикції взаємодіють між собою. Саме завдяки такій взаємодії створюються умови для забезпечення принципу верховенства права та вищої юридичної сили Конституції України.

У цілому компетенційна визначеність і винятковість повноважень Конституційного Суду служать гарантіями його самостійності. Необхідність повного, точного, послідовного і несуперечливого закріплення компетенції Конституційного Суду як державного органу обумовлена тим, що цей орган, по-перше, є складовою частиною системи органів державної влади, по-друге, уповноважений державою виконувати його завдання та функції і, по-третє,

наділений правом видавати обов'язкові акти, виконання яких забезпечується примусом держави. Особливі, з точки зору юридичної техніки, вимоги до закріплення повноважень Суду визначаються також виконанням ним функції конституційного контролю, яка полягає в забезпеченні балансу влади по вертикалі та горизонталі, верховенства Конституції правовій системі і, найголовніше у захисті прав та свобод громадян.

Існують відмінності також і у *юридичній природі актів органу конституційного контролю та судів загальної юрисдикції*. Дослідження особливостей актів Конституційного Суду України дозволяє стверджувати, що вони мають нормативно-правову природу, передбачають регулювання найважливіших суспільних відносин, поширюються на всіх учасників правовідносин або їх певну частину, а також на багаторазове застосування при правовому регулюванні відповідних суспільних відносин. Обов'язковість і остаточність рішень Конституційного Суду вказує на їх вищу юридичну силу, оскільки вона не може бути переможена повторним прийняттям акта, визнаного Судом неконституційним, жоден орган держави не вправі приймати правові акти, що суперечать рішенням Конституційного Суду України. У цьому єдиний орган конституційного контролю в Україні виступає як “негативний” законодавець. Разом з тим рішення Конституційного Суду про офіційне тлумачення, будучи частиною Конституції України, є обов'язковими для всіх суб'єктів правозастосування. На їх основі вивіряються всі інші рішення, що приймаються органами держави. Вони здійснюють певний вплив на формування конституційно-правової доктрини, виступаючи в цьому випадку “позитивним” законодавцем. Вища юридична сила актів Конституційного Суду України вказує на їх пріоритет над іншими актами [38, с. 50]. Як справедливо зазначає В. Скомороха, основна відмінність між Конституційним Судом України і судами загальної юрисдикції полягає у тому, що основним результатом конституційного контролю є рішення про відповідність чи невідповідність конкретної правової норми Конституції України, тобто акта, що займає вище місце в ієрархії джерел права, а не застосування правової норми до конкретних обставин судової справи [39, с. 68].

Поряд з верховенством у системі законодавства рішення Конституційного Суду мають і вищу юридичну силу щодо актів судів загальної юрисдикції. Це пов'язано з особливостями конституційного провадження, яке здійснюється Судом, високим статусом сторін процесів, якими, як правило, є вищі представницькі та виконавчі державні структури, органи судової влади, територіальні утворення. Однак вища юридична сила рішень Конституційного Суду впливає з тих положень нормативних актів, якими визначено право судів загальної юрисдикції звертатися до Конституційного Суду з приводу перевірки на конституційність актів, які підлягають судовому застосуванню, і їх обов'язок керуватися прийнятими Конституційним Судом рішеннями.

Не менш важливою ознакою актів Конституційного Суду, яка відрізняє їх від рішень судів загальної юрисдикції, є їх остаточність. Відповідно до ч. 3 ст. 63 Закону України “Про Конституційний Суд України” рішення Суду є остаточними і не підлягають оскарженню. Конституційний Суд України може відкрити нове провадження у справі при виявленні нових обставин по справі, які не були предметом його розгляду, але які існували на час розгляду і прийняття рішення або дачі висновку в справі (ст. 68 Закону України “Про Конституційний Суд України”). Підтвердженням обов'язковості й остаточності рішень

Конституційного Суду України є і те, що за законодавством України юридична сила рішень Конституційного Суду України про визнання акта неконституційним не може бути переможена повторним прийняттям того ж акта.

Звичайно, визначення місця Конституційного Суду України в системі органів державної влади потребує глибокого дослідження і буде предметом подальших наукових пошуків. Однак проведений аналіз правової природи Конституційного Суду дає підстави виділити особливості, які відрізняють Конституційний Суд України від судів загальної юрисдикції. Такими особливостями є спеціальна система законодавства, яке регулює конституційне судочинство, відмінність у формуванні між судами загальної юрисдикції і Конституційним Судом, особливість суб'єктів і процесуальної форми здійснення конституційного провадження, різна предметна компетенція, відмінності й у юридичній природі актів органу конституційного контролю та судів загальної юрисдикції.

І найголовніше — Конституційний Суд здійснює особливі, лише йому притаманні функції, провідна роль серед яких належить функції конституційного контролю. Правовий статус Конституційного Суду України як органу конституційного контролю в Україні дозволяє розглядати його не просто як суд у звичайному його розумінні. Конституційний Суд є органом державної влади, який виступає нарівні з такими органами, як Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, а тому повинен займати рівне їм за значенням місце у процесі державотворення та функціонування держави. Це орган, який має спеціальне призначення в державі — забезпечення прав та свобод людини і громадянина, збереження збалансованості між гілками влади, забезпечення верховенства Конституції.

Список використаних джерел

1. *Савчин, М. В.* Конституційний суд України як гарант конституційного ладу [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Савчин Михайло Васильович ; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2003. — 218 арк.
2. *Тихий, В.* Основні повноваження Конституційного Суду України (коментар до статті 150 Конституції України) [Текст] / В. Тихий // Вісник Конституційного Суду України. — 2003. — № 4. — С. 30–33.
3. *Карпечкін, П. Ф.* Співвідношення функцій судів загальної юрисдикції та Конституційного Суду України в контексті судової реформи / П. Ф. Карпечкін // Вісник Верховного Суду України. — 2003. — № 6 (40). — С. 41–43.
4. *Тесленко, М. В.* Судебный конституционный контроль в Украине [Текст] : монограф. / М. В. Тесленко ; вступ. ст. В. Ф. Погорілко. — К. : Ін-т государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, 2001. — 344 с.
5. *Савенко, М. Д.* Правовий статус Конституційного Суду України [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 “Конституційне право” / М. Д. Савенко / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. — Х., 2001. — 16 с.
6. Конституційне право України [Текст] : підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] / В. Ф. Погорілко [та ін.] ; ред. В. Ф. Погорілко ; НАН України, Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. — К. : Наукова думка, 1999. — 734 с.
7. Конституційне право України [Текст] / за ред. В. Я. Тація, В. Ф. Погорілка, Ю. М. Тодики. — К. : Український центр правничих студій, 1999. — 376 с.

8. *Шаповал, В.* Офіційне тлумачення як функція Конституційного Суду України [Текст] / В. Шаповал // Вісник Конституційного Суду України. — 1999. — № 3. — С. 52–57.
9. *Чубарь, Л. П.* Защита прав и свобод человека и гражданина в конституционном судопроизводстве Украины [Текст] / Л. П. Чубарь // Конституционное правосудие. Вестник Конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии. — Ереван, 1999. — № 2. — С. 21–30.
10. *Скомороха, В.* Вплив конституційної юрисдикції на розвиток українського конституціоналізму [Текст] / В. Скомороха // Сучасний конституціоналізм і конституційна юстиція : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (жовтень 2000 року). — Одеса : Юридична література, 2001. — С. 27–34.
11. *Тихий, В.* Захист конституційних прав і свобод Конституційним Судом України за зверненнями фізичних та юридичних осіб [Текст] / В. Тихий // Вісник Конституційного Суду України. — 2001. — № 2. — С. 67–71.
12. *Ткачук, П.* Конституційний Суд України: теоретико-правові питання діяльності [Текст] / П. Ткачук // Вісник Конституційного Суду України. — 2006. — № 4. — С. 23–27.
13. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Текст] // ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
14. *Шемчушенко, Ю.* Проблеми функцій Конституційного Суду України [Текст] / Ю. Шемчушенко, В. Погорілко // Вісник Конституційного Суду України. — 2002. — № 2. — С. 54–56.
15. *Ильинский, И. П.* Конституционный контроль и охрана конституционной законности в социалистических странах [Текст] / И. П. Ильинский, Б. В. Щетинин // Советское государство и право. — 1969. — № 9. — С. 40–41.
16. *Нечаева, Ж. В.* Принципы конституционно-правовой технологии и их роль в повышении эффективности исполнения решений Конституционного Суда России [Текст] / Ж. В. Нечаева // Журнал конституционного правосудия. — 2009. — № 1 (7). — С. 1–7.
17. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16.10.1996 р. № 422/96-ВР [Текст] // ВВР. — 1996. — № 49. — Ст. 272.
18. *Кампо, В. М.* Конституційний контроль: заходи, статус, механізм [Текст] / В. М. Кампо // Віче. — 1993. — № 6. — С. 19–24.
19. *Малюшин, А. А.* Теоретические проблемы определения критериев эффективности конституционно-судебного правотворчества и его результатов [Текст] / А. А. Малюшин // Проблемы права. — 2012. — № 6 (37). — С. 50–58.
20. *Лазарев, Л. В.* Форум “Роль конституционного суда в обеспечении стабильности и развития правопорядка”. Введение [Текст] / Л. В. Лазарев // Сравнительное конституционное обозрение. — 2004. — № 3 (48). — С. 77–79.
21. *Овсебян, Ж. И.* Акты органов судебного (квазисудебного) конституционного контроля (на материалах Австрии, Италии, Испании, Франции, ФРГ) [Текст] / Ж. И. Овсебян // Государство и право. — 1994. — № 4. — С. 117–121.
22. *Селіванов, А. О.* Верховенство права в конституційному правосудді: Аналіз конституційної юрисдикції [Текст] / А. О. Селіванов. — К. ; Х. : Акад. прав. наук України, 2006. — 136 с.
23. *Івановська, А. М.* До питання про зміст правотворчої функції Конституційного Суду України [Текст] / А. М. Івановська // Актуальні проблеми юридичної науки : зб. тез Міжнародної науково-практичної конференції “Тринадцять осінніх юридичних читань”. — Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2014. — Частина 2. — С. 27–30.
24. *Скомороха, В.* Конституційне правосуддя — веління часу [Текст] / В. Скомороха // Право України. — 2001. — № 10. — С. 3–8.

25. *Кряжков, А. В.* Юрисдикция Конституционного Суда и структура Конституции. От правового государства к конституционному государству [Текст] / А. В. Кряжков, Ханс Х. Кляйн // Государство и право. — 1999. — № 8. — С. 111–114.
26. *Шаповал, В.* Становлення конституціоналізму в Україні: проблеми теорії [Текст] / В. Шаповал // Право України. — 1998. — № 5. — С. 25–31.
27. *Тихий, В.* Правотлумачення Конституційним Судом та правова природа його рішень [Текст] / В. Тихий // Вісник Конституційного Суду України. — 2001. — № 1. — С. 67–72.
28. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 1901 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29.12.1999 р. № 11–рп/99 [Текст] // ОВУ. — 2000. — № 4. — Стор. 114. — Ст. 126.
29. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) від 14.12.1999 р. № 10–рп/99 [Текст] // ОВУ. — 2000. — № 4. — Стор. 109. — Ст. 125.
30. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 53 і 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 103 Конституції України (справа щодо строків перебування на посту Президента України) від 25.12.2003 р. № 22–рп/2003 [Текст] // ОВУ. — 2003. — № 52. — Том 1. — Стор. 327. — Ст. 2830.
31. Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 1997–2001 [Текст] / відповід. ред. П. Б. Євграфов. — К. : Юрінком Інтер, 2001. — 504 с.
32. *Івановська, А. М.* Питання політики і права в діяльності Конституційного Суду України [Текст] / А. М. Івановська // Університетські наукові записки. — 2011. — № 4. — С. 272–280.
33. Регламент Конституційного Суду України, затв. рішенням Конституційного Суду України від 05.03.1997 р., у ред. рішення Конституційного Суду України від 14.10.2008 р. № 34–р/2008 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v001z710-97>.
34. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р. № 2453–VI, у ред. Закону від 12.02.2015 р. № 192–VIII [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon.rada.gov.ua/go/2453-17>.
35. *Мартинова, О. М.* Нормативно-правове забезпечення діяльності суддів місцевих загальних судів у провадженні в справах про адміністративні правопорушення / О. М. Мартинова // Форум права. — 20011. — № 2. — С. 590–594 [Електронний ресурс] Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. — URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2011_2_95.pdf.
36. *Мачужак, Я.* Взаємодія Конституційного суду України і судів загальної юрисдикції у питаннях захисту прав і свобод людини і громадянина [Текст] / Я. Мачужак // Конституційний суд у системі органів державної влади: актуальні проблеми їх вирішення : матеріали міжн. конф., м. Київ, 16 травня 2008 р. / Конституційний Суд України; упоряд. К. О. Пігнаста та ін. — К. : Ін Юре, 2008. — С. 102–113.
37. *Ланкевич, А.* Окремі аспекти розмежування питань конституційності і законності при здійсненні конституційного контролю Конституційним Судом України

[Текст] / А. Ланкевич // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2013. — № 1. — С. 48–53.

38. *Івановська, А. М.* Юридична природа актів Конституційного Суду України [Текст] / А. М. Івановська // Університетські наукові записки. — 2005. — № 4 (16). — С. 42–50.

39. *Скомороха, В.* Окремі питання поділу влади, визначення державної та судової влади, незалежності судової влади [Текст] / В. Скомороха // Вісник Конституційного Суду України. — 2000. — № 1. — С. 61–68.

*Рекомендовано до друку кафедрою конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 8 від 16 лютого 2015 року)*

Надійшла до редакції 01.03.2015

Ивановская А. Н. К вопросу о месте Конституционного Суда Украины в системе органов государственной власти

Исследуется правовая природа Конституционного Суда Украины. Проанализированы основные функции и исследовано его место в системе органов государственной власти, исходя из функционального назначения Конституционного Суда Украины как органа конституционного контроля. Выявлены основные отличия Конституционного Суда Украины от судов общей юрисдикции, в частности, с точки зрения их формирования и состава, предметной компетенции, юридической природы актов органа конституционного контроля и судов общей юрисдикции. На основе проведенного исследования обоснована необходимость отграничения Конституционного Суда Украины от органов судебной власти и определения его как органа, который должен иметь специальное назначение в государстве, а именно — быть гарантом обеспечения прав и свобод человека и гражданина, арбитром в конфликтах между ветвями власти, обеспечивать верховенство Конституции.

Ключевые слова: конституционный контроль, судебная власть, Конституционный Суд Украины, суды общей юрисдикции.

Ivanovska, A. M. On the Place of Constitutional Court of Ukraine in the System of Government

We studied the legal nature of the Constitutional Court of Ukraine. We analyzed the basic functions of the Constitutional Court, examined its role in the system of government based on the functional purpose of the Constitutional Court as a constitutional body of control. We found the basic difference of the Constitutional Court from courts of general jurisdiction, particularly in terms of the legal bases of their organization and activity, differences of their formation and the composition, subject competence, the legal nature of acts of constitutional control and courts of general jurisdiction. Based on the research it was proved the necessity of separating the Constitutional Court of the judiciary and defining it as a body that should have special function in the country — to be the guarantor of the rights and freedoms of man and citizen, the arbiter of conflicts between the branches of government, to ensure the supremacy of the Constitution stable development of society and the state.

Keywords: constitutional control, the judiciary, the Constitutional Court of Ukraine, the courts of general jurisdiction, separation of powers, the functions of the Constitutional Court, politics, law, the place of Constitutional Court of Ukraine.

